
ІСТОРИЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavčì doslidžennâ, 2023, No. 1, pp. 5–16
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2023.01.005>

UDC 821.161.1

FOXES ON THE ROOF: THE SHAPE-CHANGING ANIMALS IN CHINESE AND JAPANESE MYTHOLOGY

K. Rakhno

Doctor of History,

National Museum of Ukrainian Pottery

102, Partyzanska str., Opishne, Zinkiv District, Poltava Region, 38164, Ukraine

krakhno@ukr.net

The article deals with some aspects of the mythological conception of shape-changing animals in Chinese and Japanese cultures. In the Far East, such an animal was primarily a fox. This is a character of Far Eastern demonology, belief in which played a tremendously important role in people's daily and religious life. If in the Western culture a werewolf is a human being who turns into an animal, then in Chinese and Japanese culture it is an animal that can turn into a human being and then resort to deception, mischief and pranks, often not benevolent ones. At the same time, fox spirits could associate with human beings, enter into marriage, and maintain good neighbourly relations with them, so they cannot be considered exclusively as malevolent creatures. Beliefs in foxes and stories on foxes in China and Japan are an integral part of both the literary and the popular religious traditions from the earliest records to modern times. The textual tradition about foxes is inextricable linked to popular religion and other extra-textual traditions of the Chinese and Japanese. At the same time, stories about foxes contain indications of their special connection with the roof as a constructive part of the building. The roof, as a zone that separated the microcosm of the human dwelling from the outside world, had a special importance in the system of housing protection against natural elements and supernatural forces. It was believed that foxes were often present on the roof of the house, causing damage to it and influencing the residents of the house from there. It is there that they choose to appear in animal and human form. Such an appearance could be perceived as a bad omen. In late imperial China, during the Ming and Qing dynasties, disruptions in the domestic environment could be attributed to the mischief of foxes, which could move and throw objects in a manner similar to a poltergeist. One of the most common types of a fox impish haunting was throwing roof tiles. It could be revenge or punishment for bad behavior of human beings. The roof could also serve as a place of worship of deities in the form of a fox, which is observed even today in Japan.

Keywords: fox spirits, roof, roof tiles, mythology, folklore, China, Japan.

© 2023 K. Rakhno; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of The Chinese Studies. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

ЛИСИ НА ДАХУ: ТВАРИНИ-ПЕРЕВЕРТНІ В КИТАЙСЬКІЙ І ЯПОНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

К. Ю. Рахно

Стаття присвячена деяким моментам міфологічної концепції тварин-перевертнів у китайській та японській культурах. На Далекому Сході такою твариною виступала насамперед лисиця. Це персонаж далекосхідної демонології, віра в якого відіграла надзвичайно важливу роль у повсякденні та релігійному житті. Якщо в західній культурі перевертень – це людина, що перетворюється на тварину, то в китайській і японській культурі це тварина, що може перетворюватися на людину і потім вдаватися до обману, пустошів та витівок, часто недобрих. Водночас лисиці-перевертні могли вступати у союз з людьми, укладати з ними шлюб, підтримувати добросусідські відносини, тому не можуть розглядатися виключно як зловорожі створіння. Вірування в лисиць та історії про лисиць у Китаї і Японії є невід’ємною частиною як літературної, так і народної релігійної традиції від найдавніших записів до сучасності. При цьому історії про лисів містять вказівки на їхній особливий зв’язок з дахом як конструктивною частиною будівлі. Дах як зона, що відмежувала мікрокосм людського помешкання від зовнішнього світу, мав особливе значення у системі захисту житла від природних стихій та надприродних сил. Вважалося, що лиси часто перебувають на даху будинку, завдають йому шкоди і впливають звідти на мешканців дому. Саме там вони залюбки з’являються у тваринній і людській подобі. Така поява могла сприйматися як лихе знамення. У пізньому імперському Китаї, за часів династій Мін і Цін, безлади в домашньому середовищі можна було пояснити пустошами лисиць, які могли рухати та кидати предмети подібно до полтергейсту. Одним із найпоширеніших видів лисячих бешкетів було кидання черепицею. Це могла бути помста або покара за негідну поведінку людей. Дах міг також виступати місцем поклоніння божествам у лисячій подобі, що спостерігається в Японії навіть нині.

Ключові слова: лисиці-перевертні, дах, черепиця, міфологія, фольклор, Китай, Японія.

У сприйнятті традиційного суспільства дах виступав найважливішою частиною будинку, захищаючи мешканців від зовнішніх небезпек і визначаючи периметр людського житла, освоєного простору. Людина всіма засобами намагалася підтримати захисну функцію даху, тим паче, що при цьому могло йтися не лише про природні стихії, але й дуже часто про підступні дії надприродних сил, про що існувало багато розповідей. За демонологічними уявленнями народів Далекого Сходу і Південно-Східної Азії на даху могли перебувати, завдавати йому шкоди і впливати звідти на мешканців дому такі міфологічні персонажі, як перевертні, що здатні тимчасово змінювати свій зовнішній вигляд за допомогою чарів. Для західної культури перевертень практично завжди був людиною, яка могла обертатися на тварину. Тому навіть поверхове знайомство з далекосхідною культурою може здивувати. У Китаї, Японії та Кореї цей образ знайомий, але загалом підхід до перевертєнства інший. Перевертнем там можна назвати, швидше, тварину, яка може перетворюватися на людину.

Серед тварин, які мають такі здібності, лисиця на Далекому Сході – одна з найголовніших, а то й узагалі головна. Своїми витівками вона завдає чимало

неприємностей людям і вважається дуже небезпечною. З лисицею пов'язана величезна кількість історій у Китаї та Японії. Всі вони містять елемент обману. У японській казці «Кульгава лисичка» розповідалося про те, як на одній горі мешкав лис, старший над усіма довколишніми лисицями. Навесні всі підвладні йому лисиці прийшли з приношеннями поздоровити його з одужанням після поранення. Лише старій кульгавій лисичці не вдалося нічого ввіймати, вона прийшла без подарунка, тому її висміяли й вигнали за наказом старшого лиса. Вона підслухала, як лисиці розмовляють про те, що в призначений день їхній старший лис одружиться з донькою багатого діда із села. Усі підуть на весілля, наїдяться, натішаться, а кульгаву каліку навіть на сватання не треба гукати. Кульгава лисичка образилася й вирішила помститися. Наступного дня вона перетворилася на кульгавого старого й пішла до багатія. Йому вона зізналася, що є лисицею і що наречений, який до нього скоро з'явиться, теж буде не людиною, а старим лисом. Літній багатій здивувався, бо до них приходили поважні свати, а наречений мав приїхати із заможного та знатного дому. Кульгава лисичка пояснила, що то лише лисячий обман, і навчила, як примусити гостей виказати себе. Для цього треба перед ворітьми накидати бобів, на кухні насмажити мишей, у всіх чотирьох кутках парадної кімнати поставити по великому чанові і в кожному з них сховати по собаці, а нареченого посадити в чан для купання. Багатій так і вчинив. Коли перевертні виявили своє справжнє єство, їх перебили сокирами, зацькували собаками, а старшого лиса зварили живцем. Порятувалася лише одна худа лисиця й пообіцяла кульгавій лисичці помститися людям. Вона знала страшні чари. Коли у п'ятнадцяту ніч першого місяця вона вилізе на дах того будинку й гукне тричі: «Танкорорін, танкорорін, танкорорін!», усі люди в домі одразу помруть. Кульгава лисичка зауважила, що коли старий почує шум на даху, то він повісить свою стегнову пов'язку на ключ і крикне тричі: «Кіндзікарен, кіндзікарен, кіндзікарен!». Відтак лисиці настане кінець. Однак відмовити худу лисицю від помсти не вдалося, вона тільки й чекала потрібної ночі. Тоді кульгава лисичка знову попередила старого. Зачувши вночі шурхіт соломи на даху, він мерщій зняв свою стегнову пов'язку, почепив її на ключ і тричі гукнув чарівні слова. Раптом щось покотилося по даху, вдарилося об землю, і все стихло. Вранці люди виявили на снігу мертву худу лисицю зі злим вишкіром [Японские 1956, 114–117; Антология 1991, 92–94]. Тема лисячої помсти була важливою для японського фольклору. Однак у Японії лисицю Інарі шанували як сінтоїстське божество захисту: в багатьох будинках їй робили маленькі святилища, в яких ставили увечері рис чи боби, коли у неї просили поради у важкі часи. Якщо вранці там дечого ставало менше, вірили, що це гарне передвістя, в інакшому разі – погане. Лисицю там також вважали камі, тобто духовною сутністю, в тому числі, як пояснював Генріх Юліус Клапрот, душею хорошої померлої людини [Grimm 1835, 386].

Лисиці (кіцуне) часто забиралися на дах, і це вважалося небезпечним містичним знаком. За даними голландського сходознавця Марінуса Віллема де Фіссера, давні японські хроніки забобонно відзначали, що в 881 році лисиця залізла на вертикально розміщені частини даху воріт Біфуку в імператорському палаці, а в 887 році така тварина бігала серед дня на даху палацу кронпринца, але була там убита дуже хоробрим чоловіком [Visser 1908, 18]. У 930 році дивна жінка розчісувала волосся на верхівці даху помешкання

придворних дам в імператорському палаці. Можливо, це була загрозна лисиця-перевертень [Visser 1908, 19]. Поява лисиць на даху палацу в японців належала до поганих знамень [Visser 1908, 35]. Вони були здатні перекидатися на будь-яку живу істоту та неживий предмет. Зокрема, лисиця могла ночами шуміти на даху, перетворившись на kota [Visser 1908, 80]. Вони вміли навіть вселятися в людей. Фудзівара-но Тосіхіто, який жив в епоху Енгі (901–922), одного разу спіймав лисицю і сказав їй: «Іди до мого будинку в місті Цуруга і скажи, що я їду з гостями і що вони повинні прислати кількох слуг із двома осідланими кіньми завтра о годині змії (9–11 година ранку) до околиць міста Такасіма». Тоді він відпустив лисицю, і вона втекла, кілька разів озирнувшись. Наступного ранку тридцять чоловіків на конях приїхали зустріти свого господаря в призначене місце і розповіли дивну історію. «Вчора ввечері, – казали вони, – о годині собаки (7–9 вечора) наша господиня відчула нездужання, у неї був сильний біль у грудях. Викликали буддійського священика, але пацієнтка сказала: «Чого ви всі так хвилюєтеся? Нічого особливого, я лише лисиця. Мене спіймав ваш господар, що їде додому, і наказав мені передати вам, щоб надіслали людей з двома осідланими кіньми в околиці Такасіми, бо він їде з гостями. Будь ласка, зробіть це, інакше мені доведеться несолодко». Вирішили ми їхати з кіньми, і пані враз одужала (лисиця її покинула)». Тосіхіто посміхнувся і наказав своєму супутникові піти до нього додому й оголосити про свій приїзд. Там з подивом почули, що лисиця сказала правду. Наступного дня, коли вони насолоджувалися смачною їжею з ямсу, то виявили лисицю, яка сиділа на даху і дивилася на них. У нагороду за відправлене повідомлення лисиця отримала трохи їжі, а потім пішла [Visser 1908, 25–26].

У північному Китаї вірили, що лиси-демони (хулі-цзін) входять у людські будинки, навідуються на горища, вилазять на дерев'яні балки й псують дах, кидаючись звідти важкою китайською черепицею [Bischoff 2002, 2]. Американський літературознавець Ранія Хантінгтон, опрацювавши велику кількість китайських історій про лисів у своїй книзі, навела бувальщини про цих химерних тварин, такі, як «лиси турбують людей, кидаючись черепицею з крокв», визначаючи їх як традиційне знання. Ці історії, зрозумілі й приємні для слухача або читача, привертала увагу до виявів лисячої поведінки, одночасно поширюючи фольклорний образ лиса-перевертня. Обговорювати традиційне знання незалежно від бувальщин є дещо оманливим; воно існувало первісно у самих бувальщинах, хоча деякі моменти традиційного знання також викладалися в поясненнях людей. «Традиційне знання» є більш гнучким терміном, ніж «вірування», тому що знання й використання традиційних уявлень не передбачають специфічного ставлення до нього. На додачу до традиційного знання важливою, на її думку, є модель подій, наприклад, оповідна модель того, як лис турбував людський дім і був вигнаний наприкінці. Ці моделі є співвідношенням подій, базованим на відчутті того, як речі мають тенденцію відбуватися у розумінні носіїв традиційної культури [Huntington 2003, 89]. Наприклад, в «Описі чудесного з кабінету Ляо» китайського новеліста Пу Сунліна (1640–1715) розповідалося, як домогосподарство такого собі читця Дун Мойня потривожила лисиця. Дранка та черепиця раптом починали сипатися на людей, мов град. Усі сім'яни один за одним бігали ховатися, чекаючи короткого

перепочинку; тільки коли все затихало, вони виходили виконувати роботу [Huntington 2003, 87].

Елементи традиційного знання й моделі подій мали успіх тому, що охоплювали всю сферу традиційної фольклорної оповіді – від меморатів про особистий досвід зустрічі з надприродним до легенд і літературних казок. Для прикладу, ідея, що лиси кидають черепицею в людей, як трапилося з Дун Моянем, майже ніколи не записувалася сама по собі як повір'я [Huntington 2003, 89]. Вона ніколи не була сформульована як новинка, радше, подавалася як передбачувана обставина. Деякі бувальщини фіксували її як відносно простий звіт про неспокій у домі і наступний екзорцизм, деякі включали жбурляння черепицею як один із кроків у розвитку людських взаємин із лисом (наприклад, лисяча родина в оповіді «Сінь Шисинян» закидала головного героя черепицею за негідну Шисинянову поведінку в шлюбі); деякі історії надавали моральну інтерпретацію подій і розказували, чому хтось заслужив бути закиданим. Цей набір від простого до складного використання фольклорного мотиву не конче є історичною прогресією, хоча найпростіші оповіді є більш поширеними в збірниках доби пізньої Мін (1368–1644), аніж у пізніших творах. Радше, всі ці можливості використання мотиву існували діахронічно [Huntington 2003, 89–90].

Історії про лисів подавали падіння черепиці з даху не як банальну проблему, продукт людської неухважності. Вони показували, що дахи, перебуваючи між внутрішнім і зовнішнім просторами, є на краю людської сфери контролю, і що знаходиться у дворі й тому бути відкритим зовнішній стороні будівлі, на противагу перебуванню під дахом, всередині будинку, є потенційно небезпечним [Huntington 2003, 90]. Крім того, ці історії оберталися довкола метанаративу доместикації: лис, загрозлива надприродна істота, яка мешкала надворі, назовні, входила у будинок і іноді там залишалася. Метанаративи розкривали ті частини історії, що малися на увазі, але ніколи не були недвозначно й ясно описані [Huntington 2003, 90]. У багатьох випадках надокучання лиса було логічним місцем для початку оповіді. Незрозумілий звук уночі, побутовий предмет, який падає, коли він не повинен падати, рухається, коли він не повинен рухатися, виглядають найбільш основним і найзагальнішим досвідом дивного в будь-якому суспільстві, що обзавелося домашніми господарствами й власністю. Віра у присутність лиса-демона в домі поділялася різними верствами китайського соціуму, хоча якісь пояснення клопотів, спричинених лисом, такі, як кидання черепиці й гасіння вогню, давали значно рідше, ніж вони насправді були присутніми в бувальщинах [Huntington 2003, 90–91].

Слово «полтергейст» із європейського лексикону гарне для опису китайського лиса-демона як збитошника. Акти пустотливого нанесення збитків, такі як кидання камінням (у китайському контексті завжди черепицею) чи глиняним посудом і пересування меблів, широко трапляються в обох традиціях. Гучні шуми чи стукіт були менш притаманними для лисячих відвідин, ніж для європейських полтергейстів, але кроки іноді було чути. Ключовою відмінністю є те, що лисячі витівки зазвичай не асоціювалися з окремим зловмисником з плоті і крові у центрі шквалу полтергейстної діяльності, хоча можна було б припустити, що за цим стоять якісь молоді служник або служниця, майже невидимі для своїх панів. Характеристика полтергейстів у відомого шотландського священника і збирача фольклору Роберта Кірка (близько 1651–1692) як

вчинків «фіглярів або блазнів» і таким чином радше як дій фейрі, ніж зловорожих демонів, показує певну подібність цих переживань до чієїсь реальних злих жартів [Huntington 2003, 97–98]. У пізньоімперському Китаї такі події завжди визнавалися справою рук лисів-перевертнів, а не людини.

Ще Карл Густав Юнг вказував на зв'язок полтергейсту з міфологічним трікстером і на те, що полтергейст може поставати у вигляді тварин [Radin 1956, 196]. Історії переслідування будинків явищами полтергейстного типу траплялися в Китаї у давніші періоди. Є один приклад у «Розлогих записах років Загального благоденства» за редакцією Лі Фана (978), взятий із «Розлогих записів про чудесне» Дай Фу (близько 738 – близько 794), що пізніше стало лисячими фірмовими пустошами, а саме кидання черепицею й підкидання кізків у людську чашку. Проте за контрастом із більшістю пізніших описів лисячих надокучань місце, захоплене лисами, є смертельним для будь-кого, хто там зупиниться. Головний герой, податківець Лі Чан із Чанчжоу, та його син, якого пробують викрасти, опиняються в небезпеці. Його двоюрідний брат виявляє лисицю і радить використати мисливських собак. Ті вбивають різних лисиць. Але після цього безтілесний голос скаржиться на смерть своєї матері, а потім приєднується до Лі Чана у товариській випивці. Невидимий лис надає йому ритуальні засоби для екзорцизму. І це продовження історії, у якому чоловік-протагоніст п'є із невидимим лисячим патріархом, а той забезпечує його амулетами для витіснення лиса-шкідника, є цілком подібним до пізніших оповідей. Інші бувальщини та казки з «Розлогих записів про чудесне» показують, що за часів династії Тан (618–907) будь-яка тварина, виявлена у стінах дому, могла бути сприйнята за пояснення домашніх видінь і дивовиж. Різниця між цими історіями доби Тан і пізнішими оповідями про лисяче надокучання полягала насамперед в описі відвідуваного надприродними силами дому: бувальщина розпочиналася з повідомлення про небезпечну репутацію місця, а пізніше лихих істот викорінювали як причину. Ця структура залишається такою самою в пізніх імперських збірниках, але набагато більше було історій, у яких у випадку лисячих надокучань місце ставало захопленим надприродними істотами під час розповіді. Крім того, все частіше особа лисиці ставала зрозумілою з перших рядків оповідання [Dudbridge 1995, 231; Huntington 2003, 98–99]. Власне, лиси-перевертні не являли собою загадки. На них списували неналежне функціонування домашнього начиння й меблів або дивні шуми, чутні вночі. Вони ставали поясненням будь-якого химерного явища чи події у господарстві. А характерні акти кидання цеглою й черепицею або ж підпалів стали такими викривальними ознаками лиса, що не потрібно було бачити його самого. Коли якась із цих речей траплялася, то китайці зразу припускали, що присутній лис. «Повні записи Яньшань» (1602) до історій про лисів включили звіт одним рядком про будинок, відвідуваний якоюсь надприродною істотою, що кидалася цеглою, навіть хоча там не було зазначено вид істоти [Huntington 2003, 102].

В одній з оповідок зі збірки «Нові записи Ці Се, або Про що не казав Конфуцій» китайського письменника Мей Юаня (1716–1797) лисячі витівки на даху є наслідком змови між смертною людиною та лисом-перевертнем і вживаються як засіб викачувати гроші з багатих родин, змішуючи сакральне із шапталем. Такий собі Ван, що був військовим віцекомандувачем округу Цзінін,

---

познайомився з чорно-бурим лисом, який прожив понад тисячу років, але випадково напився й заснув у храмі, прогнівавши богів. Лис, вдячний військовому за допомогу, запропонував: «У Цзініні є численні багатії, і кожен з них ще лихіший і аморальніший за іншого. Я відберу кілька найбільш аморальних серед них і піду до їхніх будинків, кидаючи цеглу й розбиваючи їхню черепицю так, що вони будуть трястися від страху, а ще спричинятиму в них головний біль і лихоманку. Незабаром вони почнуть шукати заклинання й амулети та закликати даоїстів, аби вигнати злих духів. І ось тут виступиш ти. Я хочу, щоб ти пішов у їхні будинки і сказав, що звільниш їх від демонів якимись власними захисними чарами. Напиши кілька дурних ієрогліфів на якомусь папері, тоді спали його й пожбур у повітря. Це буде знак для мене, що настав час перебиратися в інший будинок. Ми повторюватимемо процес щомісяця й дивитимемося, як накопичуватиметься золото, надіслане твоїми вдячними сусідами. Тільки стережися – коли ти досягнеш п'яти тисяч таелів золота, муситимеш спинитися, тому що, зрештою, ти тільки регіональний воєначальник». Дійсно, кілька родин у місті Цзінін почала тероризувати надприродна сила. Здавалося, що безладу не буде кінця. Однак саме тоді, коли родини, що страждали, були вже на межі відчаю, з'явився командир Ван, здійснював свої ритуали, й безлад негайно припинявся. Невдовзі він зібрав необхідну суму, пожертвувавши деякі кошти на храм. Після цього військовий подав прохання про ранню відставку на підставі, що його здоров'я погіршилося, і відтоді насолоджувався значним спокоєм і достатком [Zibuyu 2013, 31, 797–798; Yuan 1996, 131–132]. Ця оповідь суттєво нагадує європейські казки про угоду між надприродною істотою та смертним, який розігрував роль цілителя.

Лиси могли виступати добропорядними пожилцями в домі, але застосування оберегів, пов'язаних із небесними божествами, могло їм мимоволі зашкодити. Китайський філософ і письменник Дай Дун'юань (1724–1777) розповів повчальну історію про кількох лисів, які мешкали у вільних кімнатах однієї родини. Вони спілкувалися з головою людської родини й дарували йому подарунки. Час від часу лиси й люди навіть позичали речі одне в одного, й жили вони разом як сусіди. Одного дня лис звернувся до голови цієї родини: «Багато років поспіль незайнята кімната у флігелі була зайнята привидом когось, хто здійснив самогубство через повішення. Коли ти нещодавно зніс те приміщення, привидові стало ніде ночувати, й він узявся боротися за кімнати, де мешкаємо ми. Він часто приймає страшну подобу й залякує моїх маленьких дітей. Уже це було б досить поганим, але його промовляння заклинань, аби змусити їх страждати від лихоманки, є дійсно незносними. Один даоський жрець у такому-то й такому-то монастирі може виганяти привидів. Можливо, ти повинен погукати його й звільнити нас від цієї напасті». Голова дому отримав від жерця чарівний засіб і спалив його на дворищі. Несподівано здійнявся лютий вітер, який супроводжувався гуркотом грому. Посеред цієї сум'ятиці він чув шум на черепиці – ніби багато людей поспішно тікали, наступаючи в бігу одне на одного. Тоді він почув голос, який гукав згори з гребеня даху: «Мій план був катастрофою, але вже надто пізно шкодувати. Нині небесні генерали кинуться в атаку на нас. Привид був ними заарештований, а ми мусимо бути вислані. Я тепер просто кажу до побачення» [Chi Yün 1999, 67; Chan 1998, 256–257]. Характерно, що саме

дах будинку як зона активності надприродних сил у цій оповіді виступив тим місцем, з якого лиси-перевертні здійснили свою втечу з будинку.

Невипадково у японській казці вельможа, який наважився перебити знахабнілих лисів-перевертнів, вирішив поставити озброєних служників не лише довкола будинку, але також на даху та на горищі [Tyler 1987, 114]. У бувальщині зі згаданих вище «Розлогих записів про чудесне» Янь, очільник адміністрації в окрузі Лоян, їде на похорон дядька. Через кілька днів члени родини знімають свій траурний одяг, повідомляючи, що так наказав покійний. Янь підозрює, що то займається дурисвітством лис, і коли душа померлого відмовляється від контакту з ним, він приносить мисливських птахів, приводить гончаків і озброєних людей, щоб оточити лиса. Той з'являється на даху, уникає всіх пострілів, зістрибує й тікає [Dudbridge 1995, 228]. Полубляли ці хитрі звірі й балки даху. В одній китайській історії про переслідувану родину господар застеріг своїх домівників від лайки на адресу надокучливого духа: «А то лисиця нас почує!». Аж тут лисиця обізвалася з балки даху: «Я вже тебе почула!» [Xiaofei 2006, 106–107]. У казці під назвою «Привид лисиці» чоловік повернувся додому роздратований після провалу на столичному іспиті. Але з балки даху пролунав голос, який його втішав: «Не хвилюйся, складеш!» Здивований, він побачив стару жінку, яка спускалася з балки. Вона назвала себе його прабабусею і передбачила, що він отримає диплом через три роки. Так і сталося. Але відтоді прабабуся часто його відвідувала, щоразу вимагала їсти й пити та втручалася у сімейні справи. Її пророцтва, однак, були корисними. Коли вона, зрештою, припинила приходити, родина зробила висновок, що то була лисиця-перевертень [Xiaofei 2006, 79].

Лиси-перевертні з'являлися на даху навіть тоді, коли не шкодили, а здійснювали шляхетні вчинки. Зокрема, це стосується «Великого батечка Ху» – бога-лиса. Коли маньчжури прийшли на територію Китаю, вони зробили Мукден (нині Шеньян) своєю першою столицею і спорудили там великий храм, де, серед іншого, зберігалися виготовлені із золота, срібла і коштовного каміння жертвні посудини, які не раз намагалися викрасти. За розповідями, в часи правління (1850–1861) імператора Сяньфена троє злодіїв, які вміли спритно лазити по стінах, пробралися в храм і викрали з вітваря коштовні речі. Коли вони піднімалися на стіну, щоб втекти з награбованим, старий із сивою бородою, що сидів на гребені даху храму, зупинив їх жестом руки, і злодії змушені були залишатися сидіти на стіні, оскільки їхні ноги були неначе прибиті цвяхами до муру. Там їх уранці було знайдено та заарештовано. Після повідомлення почутої від них історії до Пекіна уряд постановив заснувати у храмі жертвне місце для бога-лиса Ху, оскільки саме він був тим поважним старцем. Ще на початку ХХ століття шанування бога-лиса було дуже поширеним на сході провінції Шаньдун [Kгарре 1944, 126; Chinesishe 1917, 180].

У Японії навіть у наш час на дахах великих японських корпорацій, таких як група «Міцубісі», стоять маленькі святилища Інарі – покровительки лисиць-перевертнів, улюбленої богині торговців. Її кілька разів на рік вшановують керівники підприємств. Якщо належним чином не доглядати за святилищем, воно, за повір'ям, покарає нещастям [Lee 1995, 81; Swyngedouw 1993, 57]. За середньовіччя саме богиню-лисицю Інарі прикликали, щоб гарантувати

безпечно проведення церемонії спорудження даху під час побудови храмів [Buchanan 1935, 68, 82]. Також варто уваги, що на честь лисиці в японців був названий гратчастий фронтон (кіцуне-госі), який можна побачити в Японії на даху храму або палацу [Nozaki 1961, 233].

Подібно до європейської нечистої сили, японські лиси-перевертні могли пропонувати вишукану, смачну їжу, яка після буддійської молитви перетворювалася на свою протилежність – гній, бруд тощо. Саме так, за легендою, сталося з буддійським священником Дзотіном (1036–1109). Золото, яке давали лиси, могло насправді виявитися черепицею. Розповідали, що один чоловік купив будинок у містечку Кьоґоку. Те, що він дав за будинок, первісно видавалося золотом, сріблом і шовком, але наступного дня це все виявилось обманом: то були ношені сандалії, старі черевики, черепиця, галька, кістки й роги [Smits 1996, 88]. Слід знову відзначити подібність далекосхідних розповідей про оманливі лисячі витівки з європейськими середньовічними звітками про формальні письмові угоди, які відьми підписували кров'ю. У відповідь відьми іноді давали гроші або якусь іншу нагороду, яка врешті-решт виявлялася позбавленою цінності, тому що перетворювалася на кізяки, листя чи черепицю [Durrant, Bailey 2012, 154]. До речі, вміння далекосхідних лисів-перевертнів ставати невидимими теж знаходить паралель в англійській версії знаменитого сатиричного «Роману про Лиса» (1481). Його головний герой, лис на ім'я Рейнард, володів магічним перснем, що робив його невидимим і дарував знання про інших дійових осіб. У «Романі про Лиса» Рейнард – злодій і пройдисвіт [Garai 1973, 54]. А в зв'язку з японським казковим мотивом одруження перевертня не можна не згадати й іншого «лиса» – пана Фокса з однойменної англійської народної казки, який викрадає і вбиває дівчат, випиваючи їхню кров. Цей похмурий трікстер – фейрі, що має риси інкуба-спокусника. Смілива дівчина, що проникла у його будинок, викриває лиходія під час свого весілля з ним, і її брати та друзі вбивають пана Фокса [Jacobs 1890, 148–151].

Отже, уявлення про лисів як хитромудрих і підступних перевертнів, спільні для народів Далекого Сходу, містили вказівки на їхній особливий зв'язок з дахом як конструктивною частиною будівлі. Саме там вони любили перебувати у тваринній і людській подобі. Схильні до жорстоких розіграшів і бешкетів, лиси-перевертні охоче дошкуляли людям, хоча час від часу могли виступати доброзичливими, вступати з людьми у союз і допомагати їм. Їхня поведінка не була обмеженою якимись рамками. Опинившись на даху, лиси-перевертні могли нещадно помститися людській родині за вбивство їхніх родичів. Однак найпоширенішим видом лисячих збитків було руйнування даху та розкидання черепиці, тобто знищення захисної межі між мікрокосмом людського помешкання і зовнішнім світом.

ЛІТЕРАТУРА

Антология сказки. Сказки народов Восточной Азии. Москва : Московские ведомости, 1991. 464 с.

Японские сказки. Москва : Государственное издательство художественной литературы (ГИХЛ), 1956. 216 с.

Bischoff Friedrich A. Sex Tricks of Chinese Fox-Fiends. *Der Fuchs in Kultur, Religion und Folklore Zentral- und Ostasiens*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz Verlag, 2002. Teil II. P. 1–6.

Buchanan D.C. Inari: Its Origin, Development, and Nature. Tokyo : Asiatic Society of Japan, 1935. 191 p.

Chan Leo Tak-hung. The Discourse on Foxes and Ghosts: Ji Yun and Eighteenth-Century Literati Storytelling. Sha Tin : Chinese University Press, 1998. 351 p.

Chinesische Volksmärchen / Übersetzt und eingeleitet von Richard Wilhelm. Jena : Verlegt bei Eugen Diederichs, 1917. 410 S.

Chi Yün. Shadows in a Chinese Landscape: The Notes of a Confucian Scholar / Edited and translated by David L. Keenan. Armonk : M.E. Sharpe, Inc., 1999. 173 p.

Grimm Jacob. Deutsche Mythologie. Göttingen : in der Dieterichschen Buchhandlung, 1835. XXX, 689, CLXXVII S.

Dudbridge Glen. Religious Experience and Lay Society in Tang China: A Reading of Tai Fu's Kuang-i chi. New York : Cambridge University Press, 1995. IX, 256 p.

Durrant Jonathan, Bailey Michael David. Historical Dictionary of Witchcraft. Plymouth : The Rowman & Littlefield Publishing Group, 2012. 270 p.

Garai Jana. The Book of Symbols. London : Lorrimer Publishing, 1973. 143 p.

Huntington Rania. Alien Kind: Foxes and Late Imperial Chinese Narrative. Cambridge–London : Harvard University Asia Center, 2003. 370 p.

Jacobs Joseph. English Fairy Tales. London : David Nutt, 1890. XV, 252 p.

Kang Xiaofei. The Cult of the Fox: Power, Gender, and Popular Religion in Late Imperial and Modern China. New York : Columbia University Press, 2006. XV, 269 p.

Krappe A.H. Far Eastern Fox Lore. *California Folklore Quarterly*. 1944. Vol. 3. № 2. P. 124–147.

Lee Khoon Choy. Japan – Between Myth and Reality. Singapore–River Edge–London : World Scientific Publishing Co., 1995. VII, 312 p.

Nozaki Kiyoshi. Kitsuné – Japan's Fox of Mystery, Romance, and Humor. Tokyo : The Hokuseidô Press, 1961. 236 p.

Radin Paul. The Trickster: A Study in American Indian Mythology. With commentaries by Karl Kerényi and C.G. Jung. New York : Philosophical Library, 1956. XI, 211 p.

Smits Ivo. An Early Anthropologist? Ōe no Masafusa's A Record of Fox Spirits. *Religion in Japan: Arrows to Heaven and Earth*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. P. 78–119.

Swyngedouw Jan. Religion in Contemporary Japanese Society. *Religion and Society in Modern Japan. Selected Readings*. Fremont : Asian Humanities Press, 1993. P. 49–72.

Tyler Royall. Japanese Tales. New York : Pantheon Books, 1987. LVI, 340 p.

Visser M.W. de. The Fox and Badger in Japanese Folklore. Yokohama : Kelly and Walsh, 1908. 169 p.

Yuan Mei. Censored by Confucius: Ghost Stories by Yuan Mei / Edited and translated with an introduction by Kam Louie and Louise P. Edwards. Armonk : M.E. Sharpe, Inc., 1996. 229 p.

Zibuyu, "What The Master Would Not Discuss", according to Yuan Mei (1716–1798): A Collection of Supernatural Stories / Edited and translated by Paolo

---

Santangelo in cooperation with Tan Beiwen. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2013. XIV, 1312 p.

REFERENCES

Antologiya skazki. Skazki narodov Vostochnoy Azii (1991), Moskovskiy vedomosti, Moscow (In Russian).

Bischoff F.A. (2002), Sex Tricks of Chinese Fox-Fiends, *Der Fuchs in Kultur, Religion und Folklore Zentral- und Ostasiens*, part II, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 1–6.

Buchanan D.C. (1935), *Inari: Its Origin, Development, and Nature*, Asiatic Society of Japan, Tokyo.

Chan L.T. (1998), *The Discourse on Foxes and Ghosts: Ji Yun and Eighteenth-Century Literati Storytelling*, Chinese University Press, Sha Tin.

Chinesische Volksmärchen (1917), translated with an introduction by Richard Wilhelm, Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena (in German).

Chi Yün (1999), *Shadows in a Chinese Landscape: The Notes of a Confucian Scholar*, edited and translated by David L. Keenan, M.E. Sharpe, Inc., Armonk.

Grimm J. (1835), *Deutsche Mythologie*, in der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen (in German).

Dudbridge G. (1995), *Religious Experience and Lay Society in Tang China: A Reading of Tai Fu's Kuang-i chi*, Cambridge University Press, New York.

Durrant J. and Bailey M.D. (2012), *Historical Dictionary of Witchcraft*, The Rowman & Littlefield Publishing Group, Plymouth.

Garai J. (1973), *The Book of Symbols*, Lorrimer Publishing, London.

Huntington R. (2003), *Alien Kind: Foxes and Late Imperial Chinese Narrative*, Harvard University Asia Center, Cambridge and London.

Jacobs J. (1890), *English Fairy Tales*, David Nutt, London.

Kang X. (2006), *The Cult of the Fox: Power, Gender, and Popular Religion in Late Imperial and Modern China*, Columbia University Press, New York.

Krappe A.H. (1944), Far Eastern Fox Lore. *California Folklore Quarterly*, Vol. 3, No. 2, pp. 124–147.

Lee Kh.Ch. (1995), *Japan – Between Myth and Reality*, World Scientific Publishing Co., Singapore, River Edge and London.

Nozaki K. (1961), *Kitsuné – Japan's Fox of Mystery, Romance, and Humor*, The Hokuseidô Press, Tokyo.

Radin P. (1956), *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*. With commentaries by Karl Kerényi and C.G. Jung, Philosophical Library, New York.

Smits I. (1996), An Early Anthropologist? Ōe no Masafusa's A Record of Fox Spirits, *Religion in Japan: Arrows to Heaven and Earth*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 78–119.

Swyngedouw J. (1993), Religion in Contemporary Japanese Society, *Religion and Society in Modern Japan. Selected Readings*, Asian Humanities Press, Fremont, pp. 49–72.

Tyler R. (1987), *Japanese Tales*, Pantheon Books, New York.

Visser M.W. de. (1908), *The Fox and Badger in Japanese Folklore*, Kelly and Walsh, Yokohama.

Yaponskiye skazki (1956), State Publishing House of Fiction (GIKHL), Moscow (in Russian).

Yuan Mei (1996), *Censored by Confucius: Ghost Stories by Yuan Mei*, edited and translated with an introduction by Kam Louie and Louise P. Edwards, M.E. Sharpe, Inc., Armonk.

Zibuyu, “*What The Master Would Not Discuss*”, according to Yuan Mei (1716–1798): *A Collection of Supernatural Stories* (2013), edited and translated by Paolo Santangelo in cooperation with Tan Beiwen, Koninklijke Brill NV, Leiden.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2023